

“CANBULAT PAŞA” ADLI KIBRIS EFSANESİNDEN HAREKETLE TÜRK EFSANELERİNDE KENDİLİK BİLİNCİ

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

*“Er meydan,” der, sanırsın er hakkı döner;
Kalbinde, damarlarında harb aşkı döner
Lâkin bir umulmadık tuzaktır bu kapı
Gel, Canbolat’ım, gitme ölüm çarkı döner!”
Arif Nihat Asya*

Öz: Efsaneler, evrensel anlamda kültürel değerlerin taşıyıcılığını yapan milli anlatılardır. İnsanoğlunun geçmişten bugüne iletmek istediği ortak değerler dünyası ve kendilik bilinci efsanelerin anlatı dünyasında yaşam alanı bulmuştur. Bir milletin sahip çıktığı mitolojileri, efsaneleri, kültürel belleğini besleyen, onu yüzyıllarca ayakta tutan ölümsüz yaşam enerjileridir. Kolektifin farklı zaman ve mekân düzleminde yeniden inşa ettiği Kesikbaş motifli efsaneler, kültürel bellekte geleneksellik, millî hafıza, kimlik bilinci, bireyselleşme vb. gibi değerleri şimdide yeniden diriltmek amacını taşımaktadır. Değerlendirmek istediğimiz efsanelerden Kıbrıs’ta anlatılan “Canbulat Paşa” adlı efsane, kendilik bilinci eksenini etrafında oluşturulmuş önemli bir efsanedir. Söz konusu efsanenin Anadolu ve Balkanlar’da da benzerleri anlatılmakta olup varyantlaşmıştır. Niğde’de “Kesikbaş (Şemsi Tebrizi) Türbesi”, Elazığ’da “Arap Baba Türbesi”, Kars’ta “Celâl Baba”, Diyarbakır’da “Sultan Sa’aa ve Caferi Tayyar”, Erzurum’da “Abdurrahman Gazi”, Muğla’da “Saldır Şeyh Horasani”, “Macaristan’da “Gül Baba” vb. gibi efsaneleri konuya örnek olarak verebiliriz.

Biz bu çalışma ile Canbulat Paşa merkezinde anlatılan Kesikbaş motifli Türk efsanelerini, ortak yapı ve motiflerinin yanı sıra Kesikbaş, başsız gövde, başın sembolik anlamları, evliya kerametleri, halkın İslami inanç değerlerinin etkisi, kendilik bilinci vb. gibi açılardan değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kesikbaş efsaneleri, mitoloji, keramet, kendilik bilinci, kültürel bellek.

Geliş tarihi : 06 Temmuz 2017

Kabul tarihi : 18 Eylül 2017

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ELAZIĞ.

THE AWARENESS OF SELF IN TURKISH LEGENDS FROM THE CYPRUS LEGEND CALLED " CANBULAT PASHA"

Abstract: Legends are national narrations engaged in the carriage of cultural values in the universal sense. The awareness of selfdom and the world of common values that the mankind wanted to convey from past to present, have found a habitat in the world of legend narrations. What nourishes the cultural memory, legends, mythologies protected by a nation is the everlasting life energy that keep them alive for centuries. The legends with decapitated motifs rebuilt in different time and space, now again has the aim to resurrect the values, in cultural memory such as; "national memory, awareness of identity, individualization, etc... Subject to evaluate the legend called, "Canbulat Pasha", narrated in Cyprus, is an important legend that was created around the axis of an awareness of selfdom. Similar legends have been narreted in Anatolia and Balkans and have become stereotyped. We can give some legends as an example related to these legends such as; "decapitated (Sems-i Tebriz) Mausoleum" in Nigde, "Arab Baba Mausoleum" in Elazig, "Celal Baba" in Kars, "Sultan Saa' aaand Caferi Tayyar" in Diyarbakir, "Abdurrahman Gazi" in Erzurum, "Saldir Sheikh Horasani" in Mugla, " Gul(rose) Baba" in Hungary, etc...

Besides the common structure and motifs, with this study oriented with Canbulat Pasha, we are going to consider the Turkish legends with the decapitated motifs on aspects such as; decapitated, headless bodies, symbolic meanings of head, miracles of Saints, the effect of the values of the islamic faith, self-awareness, etc...

Key Words: Legends of the head cut off, mythology, miracle, self-awareness, cultural memory.

Mitolojilerin bir devamı olan efsaneler, "belirli şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan dinî, inandırıcı ve olağanüstü" özelliklere sahip kısa anlatımlardır. Pek çok konuya yer veren efsane anlatımları içerisinde Kesikbaş motifinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Kesikbaş konulu anlatılar, mitolojik dönemden bugüne pek çok anlatıda görülmekte olup, farklı sembolik anlamlara sahiptir.

Türk efsanelerinde yer alan Kesikbaş motifi, daha çok epik karakterli anlatılar olup, kahramanlık, savaş ve fetih konularını ele almaktadır. "İslamiyet'ten sonra rastlanılmaya başlanan Kesikbaş motifi, XI. yüzyılda Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte şifahi olarak görülmeye başlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Türklerden önce Müslüman Arap ordularının Anadolu akınları dönemini ve o dönemdeki İslam kahramanlarını konu edinmiştir. Söz konusu efsaneler, Anadolu şehirlerinin fethiyle ilgilidir. Anadolu Türk folklorunda Kesikbaş motifinin işlendiği en eski örnek, bazen Hikâye-i Kesik Baş diye de anılan Dâsîtân-ı Kesik Baş'tır" (Ocak 1989: 11,16) Söz konusu destanda, bir dev tarafından hapsedilip vücudu dev tarafından yutulan kesik bir başın, ağlayarak Hz.

Muhammed'ten yardım istemesi, eğer yardımcı olmazsa kıyamet gününde ondan davacı olacağını söylemesi konu olarak ele alınır. Hz. Ali, atı Düldül'ü ve Zülfikâr adlı kılıcıyla Dev'in bulunduğu yere giderek onu öldürür ve Kesikbaş'ın eşi ile diğer esir edilen Müslümanları kurttarır. Kesikbaş'ın da Hz. Ali'nin duasıyla gövdesi tekrar meydana gelir ve genç bir delikanlı olur.

“Kesikbaş motifli kahramanlık efsanelerinin büyük bir çoğunluğu özellikle XV.-XVI. yüzyıllar gibi Osmanlı fetihlerinin Rumeli topraklarında altın devrini yaşadığı bir döneme tesadüf etmesi rastgele bir olay değildir. En büyük meydan savaşları, kale muhasaraları ve fetihler bu dönemde vuku bulmuş, Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya ve kısmen Avusturya toprakları XV.-XVI. yüzyıllarda sayısız Türk şehidine mezar olmuştur. XV. XVI. yüzyıllardan itibaren gelişen temaslar neticesinde Orta Asya'daki Türk zümreleri arasında tanınmaya başlamış olmalıdır.” (Ocak 1989: 22, 63)

Kayıkçı Kul Mustafa'nın “Genç Osman Destanı”, Ömer Seyfettin'in “Başını Vermeyen Şehit” hikâyesine konu olan “Grijgal Kalesi Destanı” vb. gibi pek çok destan ve efsanede sıkça rastladığımız “kesik baş” motifi, Denizli'de Çökellez Dağı, Kars'ta Celâl Baba, Diyarbakır'da Sultan Sa'aa ve Caferi Tayyar, Erzincan'da Acep Şir Gazi, Erzurum'da Abdurrahman Gazi, Hasan Dede, Gediz'de Murat Dede, İznik'te Abdulvehap Gazi, Hatay/Dört Yol'da Murtaza Dede'nin oğlu Genç Osman, Konya'da Kesikbaş, Isparta'da Kesikbaş Gazi/Yedi Şehitler Türbesi, Bolu'da Vahapdede, Muğla'da Saldır Şeyh Horasani, Sakarya, Hendek'te Vahap Dede vb. gibi birçok eren adına bağlı olarak anlatılmaktadır. Kelle koltuğunda savaşan kahramanların öyküsüne, Anadolu'nun Akşehir, Ankara, Afyon, Doğu Karadeniz, Tekirdağ, Ünye, Van, Yozgat gibi illerinde hatta Makedonya, Bosna-Hersek, Macaristan, Rumeli, Kıbrıs, Kırım, Başkurt, Kazan gibi Türk kültürünün yaşatıldığı birçok bölgede de rastlamaktayız.

Epik karakterli destan ve efsanelerimiz, dinî ve millî duyguların tesiriyle oluşmuş olup, biz adına savaşan, maddi kaygılardan uzak, saf ve bozulmamış bir dünyanın kahraman dünyasına sahiptir. Birlikte refah ve huzurun kapısını aralayarak bir milletin başına geçen liderler, aklın ve gönlün rehberliğiyle hareket ederler. Kendilik bilincine sahip bu kahramanlar, “biz” adına verdikleri mücadeleler ile ölümsüzleşirler. Bu ölümsüz kahramanlardan birisi de Kıbrıs'ta anlatılan “Canbulat Paşa"dır. Biz bu çalışmamızda, Kesikbaş motifli Türk efsanelerini,

Canbulat Paşa adlı bir yiğidin başsız savaşmasını merkez olarak değerlendireceğiz.

Türk tarihine yazılan muhteşem başarının efsanevi öyküsü, Kıbrıs'ın Türkler tarafından zapt edildiği 1570 yılında yaşanmıştır. Magosa, 10-11 ay süren muhasara neticesinde Türkleşirken, Canbulat adlı Türk kahramanın öyküsü dillere destan olmuştur. Canbulat ile ilgili efsanenin üç varyantı bulunmakta olup, bunlar sırasıyla şöyledir:

Muhasara sırasında Venedikliler, Magosa hisarlarının dış duvarlarındaki kale kapılarından birini bilerek açık bırakmakta, Türklerin bu kapıdan içeri girmelerini sağlamaktadırlar. Ancak her defasında açık bırakılan değişik kapılardır. Unutularak açık bırakılmış havası verilen bu kapıların arkasına çark şeklinde birer giyotin yerleştirilmiştir. Çark her dönüşünde, kapıdan içeri giren kişinin başını gövdesinden ayırmaktadır. Bu şekilde pek çok yiğidimiz şehit olmuştur. Buna razı olmayan, Kilis'ten gelen kuvvetlerin beylerinden Canbulat, bir sabah erkenden birkaç arkadaşıyla birlikte bu açık kapıya doğru yürür. Bir elde kılıç, bir elde bayrak, kapıdan geçerken onun da başı gövdesinden ayrılır. Canbulat Bey, yere düşen başına aldırmaksızın, elinde bayrak ve kılıç olduğu hâlde dimdik bir vaziyette yürümeye devam eder. Manzara karşısında şaşkına dönen Venedikliler, bir an için çarkı çevirmeyi unuturlar. Bu fırsatı kollayan Türk askerleri "Allah, Allah" sesleriyle kaleye girip, Türk bayrağını dikerler. (Sakaoğlu 2009: 306-307)

Konu ile ilgili benzeri bir efsane şöyledir:

Canbulat Bey, Magosa'ya girmenin mümkün olmayacağını anlayınca kale duvarlarının altından lağımlar açtırır. Fakat Canbulat Bey içeri girer girmez bir kılıç darbesiyle başı gövdesinden ayrılır. Ancak o, başını koltuğunun altına alıp, dövüşmeye devam eder. (Sakaoğlu 2009: 307)

Efsanenin farklı bir varyantında, Kıbrıs halkının efsaneye kattığı romantik bir bitiş yer alır:

Canbulat Bey, koparılan başını koltuğunun altına almış olarak düşüşe düşüşe geri çekilmekte iken, bu manzarayı seyretmekte olan sevgilisinin kollarına düşer ve ruhunu temsil eder. (Sakaoğlu 2009: 307)

a. Kesikbaş Motifli Türk

Efsanelerinde Ortak Yapı ve Farklılıklar

Kesikbaş motifli Türk efsanelerini şu maddeler hâlinde ele alabiliriz:

1. Olay Aynı Fakat Kahramanların Adları Farklıdır

Kesikbaş motifli efsanelerin kahramanları halkın tanıyıp, bildiği ve lider kabul ettiği kahramanlardır. Kesikbaş motifli efsane Kıbrıs'ta Canbulat Paşa adlı kahramanın etrafında anlatılır. (Sakaoğlu 2009: 306) Diyarbakır efsanelerinde Sultan Sa'saa ve Caferi Tayyar (Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52, 78-79) Denizli'de Çök Ellez (Sakaoğlu 2003: 245-246), Kars'ta Celâl Baba (Sakaoğlu 2003: 243- 246) Hatay'da Murtaza Dede'nin oğlu Genç Osman (Aslan 1997: 48-49) Muğla'da Saldır Şeyh Horasani (Önal 2003: 174), Isparta'da Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey) (Ölmez-Gökmen 2005: 84), Gediz'de Murat Dede (www.angelfire.com), Erzurum'da Hasan Dede (Seyidoğlu 1985: 22-23) Elazığ'da Genç Osman, Arap Baba (Güler 2000: 38), Antakya'da Habib Neccar (Tekin 1993: 40-41), Sakarya'nın Hendek ilçesinde Vahap Dede (Türkbay 1997: 16) Bosna Hersek'te Gezgin Migratory diye bilinen İsmail Dede (Sümbüllü 2010: 156) adlı kahramanlara aittir.

2. Mekân Savaş Meydanıdır

Canbulat Paşa adlı efsane Magosa'nın muhasarası sırasında yaşanmaktadır. (Sakaoğlu 2009: 306) Sultan Sa'saa, Diyarbakır'ın Müslümanlarca fethi sırasında Hz. Halit ile beraber, su yolundan şehre giren kahramanlardandır. (Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52) Caferi Tayyar, Hz. Ali'nin kardeşi olup, onunla beraber din uğruna savaşır. (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79) Çök Ellez efsanesinde, Müslüman Türkler ve düşmanlar arasında bir savaş olur. (Sakaoğlu 2003: 245- 246) Celal Baba, Ermeni Harbi (?) sırasında, Kars Kalesi'nin kapı muhafızı olarak vazife alır. Ermeniler Karadağ istikametinde kalabalık bir ordu hâlinde Kale'ye taarruza geçerler. Türklerin Anadolu'ya açıldıkları kapı olan Kars ili, kırk gün esarete kaldıktan sonra tekrar bizim olmuştur. (Sakaoğlu 2003: 243- 246) Hatay'da Murtaza Dede'nin oğlu Genç Osman, Kanuni'nin Bağdat seferine katılır ve düşmanlarla savaşır. (Aslan 1997: 48-49) Selçuk Türklerinden Muğla yöresine kumandanlık yapmakta olan Tanrıverdi adlı kumandanın uç beyi komutanı olan Saldır Şeyh Horasani, Gelibolu'dan seksen kişilik kuvvetle Gümbet'e gelir ve Bizans askerleriyle cansiperane savaşmaya başlar. (Önal 2003: 174) Şehit Fethi Bey, Isparta'nın Selçuklular tarafından fethinde yararlılık gösteren yedi kardeşten birisidir. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Murat Dede, Murat Dağı ılıca hamamlarının olduğu yerde yine başka devletlerle harp etmektedir. (www.angelfire.com), Erzurum'da Hasan Dede adına an-

latılan efsanede 1877-1878 Osmanlı Rus savaşları sırasında, Rus orduları Hasankale'ye doğru ilerlerken Hasankale'nin kuzeyinde şimdiki adıyla Hasandede Dağı'ndaki amansız savaşta mücadele eder. (Seyidoğlu 1985: 22-23) Elazığ'da anlatılan Genç Osman efsanesinde, Genç Osman, IV. Murat'ın Bağdat seferine katılır. (Güler 2000: 38) Habib Neccar, Müslümanlar ile birlikte Ebu Ubeyde bin Cerrah'ın kumandasında bir ordu ile Antakya üzerine yürür. (Tekin 1993: 40-41) Vahap Dede, Timur ile yapılan savaşa (Türkbay 1997: 16) İsmail Dede, Müslüman-Hristiyan savaşlarına katılır. (Sümbüllü 2010: 156)

3. Savaşın Amacı Din, Vatan, Millet ve Şehit Olmak Uğrunadır

Kıbrıs'ta bilinen Canbulat Paşa adlı yiğit Türk beyi, vatan uğruna canını feda etmiştir. (Sakaoğlu 2009: 306) Sultan Sa'saa, Müslüman din kardeşleri ile birlikte Diyarbakır'ı, ele geçirmek için savaşır. (Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52) Caferi Tayyar, Hz. Ali'nin kardeşi olup, onunla beraber din uğruna savaşır. (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79) Çök Ellez (Sakaoğlu 2003: 245- 246), Celal Baba (Sakaoğlu 2003: 243-246), (Aslan 1997: 48-49), Saldır Şeyh Horasani (Önal 2003: 174) Murat Dede (www.angelfire.com) yine aynı amaçlar için savaşmış İslam mücahitleridir. Farklı bir efsanede, sonradan Müslüman olan bir keşişin başının kesilerek şehit olması ele alınır. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesi, Pazaröen kasabası, Melikgazi köyünde türbesinin yanında türbesi bulunan Kesik Baş'ın, Kalenin fethi sırasında Gazi'ye yardımcı olan esasen İslamiyet'e gizlice girerek şehit olmuş kale keşişlerinden birisi olduğuna inanılmaktadır. (www.yasarkalafat.info) Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey)'nin başı Isparta'nın fethi için savaşırken, kesilmiştir (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Hasan Dede, Ruslardan Hasankale'yi korumaya çalışırken şehit olmuştur. (Seyidoğlu 1985: 22-23) Genç Osman, padişahın eli silah tutan, gözü pek yiğitleri orduya alacağını belirttiği fermanını duyar ve orduya katılma kararını verir. Genç Osman'ın savaşa katılmakta iki amacı vardır. Bunlardan birisi memleketi için savaşarak, Şah'a bir ders vermek, diğeri ise savaşta ölürse peygamberin müjdelediği şahadet mertebesine ulaşmaktır. Ancak "Senin daha bıyıkların terlememiş" denilerek askere alınmayınca, cebinden çıkardığı tarağı dudaklarına saplayıp, yiğitliğin sakal ve bıyıkla olmayacağını onlara gösterir. (Güler 2000: 38) Antakya'da Habib Neccar, Ebu Ubeyde'nin bayraktarı olarak bir elinde Sancak-ı Şerif, bir elinde kılıcı ile din uğruna savaş verir (Tekin 1993: 40-41)

4. Kahraman, Kesik Başını Koltuğunun Altına Alarak Savaşmaya Devam Eder

Magosa'ya girmenin mümkün olmaması üzerine Canbulat Bey, kale duvarlarının altından lağımlar açtırır. Fakat içeri girer girmez bir kılıç darbesiyle başı gövdesinden ayrılır. Ancak o, başını koltuğunun altına alıp, dövüşmeye devam eder. (Sakaoğlu 2009: 306) Savaşarak şehrin ortasına kadar gelen Sultan Sa'saa, düşmanın kılıç darbesiyle kopan kesik başını yerden alıp, kellesi koltuğunun altında düşmanla savaşmayı sürdürür. Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52) Caferi Tayyar efsanesinde, savaşta en önde sancağı taşıyan kişi şehit olunca, arkasından gelen Cafer'i Tayyar, elleri, ayakları, gövdesi parçalanmış, yalnızca başı kaldığı hâlde sancağı dişleriyle yakalayarak Hani'ye kadar gelir. (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79) Çarpışma esnasında Ellez adlı bir yiğidin kafası kopar. Kelle koltuğunda düşman üzerine yürümeye devam eder. (Sakaoğlu 2003: 245- 246) Celal Baba saatlerce çarpışır, sonunda bir Ermeni arkadan gelip başını gövdesinden ayırır. Celal Baba, başı koltuğunun altında düşmanla dövüşmeye devam eder. (Sakaoğlu 2003: 243- 246) Murtaza Dede efsanesinde, savaş esnasında askerlerin ve Murtaza Dede'nin oğlu Genç Osman'ın bulunduğu yere bir top atılır. O sırada havadan bir ayak uzanarak (Murtaza Dede'nin ayağı) top mermisini engeller, fakat paramparça olur. Kale kuşatıldığında Genç Osman'ın kılıçla kellesi uçurulur, fakat o kelle koltuğunun altında kırk gün savaşmaya devam eder. (Aslan 1997: 48-49) Savaşırken Saldır Şeyh'in başı bir düşman kılıcı ile kesilir ve yuvarlanır. Saldır Şeyh, başını yerden alıp koltuğuna kıştırarak düşman üzerine yürümeğe devam eder. (Önal 2003: 174) Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de bir Osmanlı Gazisi Gül Baba da Kosova savaşında başı kesilmesine rağmen savaşmaya devam etmiş, kanı kâfir kanına karışmasın diye savaş alanından türbesinin bulunduğu Mitroviça'ya kadar uçmuştur. (Ocak 1989: 23) Isparta'da Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey) (Ölmez-Gökmen 2005: 84), Erzurum'da Hasan Dede (Seyidoğlu 1985: 22-23) başını koltuğunun altına alarak savaşı kazanana kadar cihat etmiştir. Elazığ'da anlatılan efsanede Genç Osman adlı yiğit, kelle koltukta üç gün savaşır. (Güler 2000: 38) Sakarya'nın Hendek ilçesinde Vahap Dede, başı kesilerek şehit edilmesine karşılık kellesi koltuğunun altında dağa çıkarak savaşmaya devam eder (Türkbay 1997: 16) Bosna-Hersek'te bilinen Şehit Mehmet de aynı şekilde başı koltuğu altında mücadeleye devam eder. (Sümbüllü 2010: 159)

Bazı efsanelerde başın kesilmesinden sonra kahramanın kelle koltukta savaşmasına yer verilmez. Canbulat Paşa efsanesinin farklı bir varyantında, muhasara sırasında Venediklilerin bilerek açık bıraktığı farklı kapıların ardında kurulu çark şeklindeki giyotinle şehit olan Canbulat Paşa, düşen başına aldırmaksızın bir elinde bayrak bir elinde kılıç ile dimdik bir vaziyette yürümeye devam eder. Venediklilerin şaşkına dönüp, bir an çarkı çevirmeyi unutmasıyla Türk askerleri “Allah, Allah” sesleriyle kaleye girip, Türk bayrağını diker. (Sakaoğlu 2009: 306) Antakya’da Habib Neccar, Ebu Ubeyde’nin savaşta her ne zaman dara düşüp “Yetiş yâ Habib” diye çağırdığında yardımına koşan, askerlere şevk ve heyecan veren bir yiğittir. Yine böyle bir günde yardımına koşarken bir kılıç darbesiyle başı gövdesinden ayrılır, düşman askerleri tarafından sırığa saplanan başı İslam askerlerine yol gösterir. (Tekin 1993: 40-41)

5. Kerameti Ortaya Çıkan

Kahraman Ruhunu Allah’a Teslim Eder

Sultan Sa’saa, savaşa savaşa şimdiki belediye binasının önüne kadar gelir. İhtiyar bir kadının “Hele şuna bakın, başı kesik olduğu hâlde böylesine savaşıyor, bir de başı kesik olmasaydı kim bilir nasıl savaşırdı?” demesi üzerine, hemen düşüp türbesinin bugün yaptırıldığı yerde şehit olur. (Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52) Caferi Tayyar, parçalanmış bedeninden kalan tek başı ile uçarak şehit olduğu yere gelir. Ardından diğer uzuvları da gelir, yeniden Allah’a ruhunu teslim eder ve tekrar bütün vücudu tam olur (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79) Komutan, bir ara zor durumda olan yiğit Ellez’e düşmandan kendisini koruması için seslenir ve “Çök Ellez, çök Ellez” der. O esnada Ellez olduğu yere çöker ve ruhunu teslim ederek, şehitlik mertebesine yükselir. Ellez’i başı koltuğunun altında dövüşürken gören düşman, kaçmaya başlar ve şehre hâkim olamadan geri çekilir. (Sakaoğlu 2003: 243- 246) Genç Osman’ı kellesi koltuğu altında savaşırken görenler “Amannnn! Bu askerler kellesini koltuğunun altına alıp savaşıyorlar. Biz bunları yenemeyiz.” diyerek teslim olurlar. Bu efsanede, diğerlerinden farklı olarak kahramanın kerameti ortaya çıkınca bulunduğu yerde şehit olmasına değinilmez. Kanuni, Genç Osman’ın annesine söz verdiği gibi onu sapaşğlam kellesi ve vücuduyla evine götürür. Duvara yaslayıp gövdesi üstüne başını koyar. Yolda babasının hasta olduğunu duyan asker eve gelir ve savaşta kendisini korumak için ayağını uzatan ve ayağı par-

çalanan kişinin babası olduğunu anlar. (Aslan 1997: 48-49) Saldır Şeyh Horasanî'nin kelle koltuğunda savaştığını gören bir namahrem: "Aaaa başı koltuğunda savaşa devam ediyor" demesi üzerine başı yere düşer. Baş yere düşünce saldırmaya başsız olarak devam eder. Vücudu da yüz metre ileride yıkılır. (Önal 2003: 174) Sakarya'nın Çaybaşı ilçesi Yeniköy kasabasında yatmakta olan Şehit Osman, kellesi koltuğunda savaşırken kerameti ortaya çıkınca bulunduğu yere düşer ve türbesi de oraya yapılır. Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde türbesi bulunan Ümmet Baba, çok adil bir komutan iken savaş sırasında başı kesilerek şehit düşer. Ümmet Baba savaş bitinceye kadar kafası koltuğunun altında savaşır, kendisini gören bir kadın "şu yiğide bakın" deyince, hemen yere düşer ve oraya defnedilir. (yasarkalafat.info) Gediz'de Murat Dede, kellesi koltuğunda, bütün milleti kırıp geçirir. Bunu gören kadının birisi "Adama bak yahu! Kellesini koltuğuna kıstırmış da bütün milleti kırıyor." deyince eliyle kellesini koltuğundan usulca yere koyar. Murat Dede o anda kılıcını yere saplayıp çeker ve yarasından sıcak su kaynamaya başlar. Bulduğu yere yatar ve defnini sıcak suyla orada yıkarlar. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Erzurum'da Hasan Dede, kelle koltuğunda Hasandağı eteğinden, dağın başına yaklaşıncaya kadar savaşır. Onu takip eden bir kadın "Aman hele bu kellesiz insana bakın nasıl dövüşüyor" diye bağırınca başsız yiğit, hemen olduğu yere yıkılır. (Seyidoğlu 1985: 22-23) Vahap Dede, kendisini kelle koltukta savaşırken gören birinin "Bakın adam gidiyor ama kellesi yok" diye bağırmasıyla durduğu yere yatar (Türkbay 1997: 16) Boşnak efsanelerinden birinde düşmanla savaşırken başı kesilen adam, başını yerden alarak tepeden aşağıya doğru koşarak iner. Bunu gören kişi "Aaa! Şu adama bakın, başını yanına almış gidiyor" der. Bu söz söylenir söylenmez, kimsenin tanımadığı kahraman, olduğu yere yığılır. Yine Bosna Hersek'te "Gezgin Migratory" olarak tanınan İsmail Dede, savaşta başı kesilince başını koltuğu altına alarak bugün türbesinin bulunduğu yere gelir. Bunu gören insanların "Adama bakın başı koltuğunda" demesi üzerine olduğu yere düşer. (Sümbüllü 2010: 160)

Bosna-Hersek'te anlatılan Şehit Mehmet efsanesinde, diğerlerinden farklı olarak savaş zaferle sonuçlanınca Şehit Mehmet'in kan damlayan başını koltuğu altına alarak, herkesin gözleri önünde yamaca yürümesi ve gözden kaybolmasına değinilir. (Sümbüllü 2010: 159)

6. Kahramanlar Aynı Anda Farklı Yerlerde Savaşır ve Yardıma İhtiyaç Olunan Yerde Bulunurlar

Bolu'nun Gökaya ilçesi Vahapede köyünde türbesi bulunan Vahapede'nin Kıbrıs Savaşı sırasında Türbesinden top sesleri gelir. Çamaşır yıkamakta olan Ermeni kadınlar “Kim bu kesik başlı adam” deyince aniden ortadan kaybolur. Türbenin diğer ismi Kesik Baş'tır. (www.yasarkalafat.info) Prizren'deki Kesikbaş Türbesi'nde yatan Ömer Baba, gençliğinde çobanlık yapmış, keramet sahibi bir evliydir. Kendisini iki yerde birden savaşırken görenler olmuş ve yine böyle bir savaştan sonra gece uyurken, düşmanlar tarafından başı kesilmiştir. Kesik başını koltuğu altına alarak Prizren'e uçmuş ve orada önceden hazırladığı mezarı girerek vefat etmiştir. (Ocak 1989: 24) Türbesi İsparta'da bulunan Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey)'nin halen dünyanın çeşitli bölgelerinde savaşan Müslüman askerlere yardım ettiği söylenmektedir. En son Kore ve Kıbrıs savaşlarında görüldüğü halk arasında rivayet edilmektedir. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Halk arasında kelle koltukta savaşırken şehit olan Canbulat Paşa'nın da daha sonraki savaşlarda, ordunun en ön safında savaştığına dair rivayetler anlatılmaktadır. (Alptekin 2012: 113)

7. Efsane Kahramanları Türbe, Dağ, Şehir, Kale vb. Gibi Yer Adı Şeklinde Yaşatılarak, Olayın Meydana Geldiği Mekânı Kutsallaştırmaktadır

Denizli'de Büyük Menderes Ovası'nın ortasında yükselen dağa, dağın eteklerinde şehit düşen yiğit Ellez'in adı verilir. Komutanının kendisini koruması için “çök Ellez!” şeklindeki bağırmasına bağlı olarak dağın adı Çökelez/Çökellez olmuştur. (Sakaoğlu 2003: 245- 246) Şehrin düşmandan temizlendiğini haber alan Celal Baba olduğu yere düşüp kalır. Halk, onun ruhunu teslim ettiği yerin Kale kapısının girişinde olmasını, ölümünde bile kendisine emanet edilen yeri terk etmediği şeklinde değerlendirir. (Sakaoğlu 2003: 243- 246) Farklı bir yer adı olan Turhal da Kesikbaş motifi ile ilgili bir efsaneye bağlı olarak adını almıştır. Savaşın günlerce sürdüğü, pek çok Müslümanın şehit düştüğü savaşta, askerlerden birisinin bir kılıç darbesiyle başı uçurulur. Yere düşen kesik baş yuvarlana yuvarlana şehir dışındaki köprüye gelir. Yoluna devam edecekken gaipten gelen bir ses: “Dur! Kal!” diye kesik başa emredince orada kalır. Türkler muharebeyi kazandıktan sonra oraya bir türbe ve mescit yaptırırlar. Şehrin adı da Durkal'dan bozma Turhal olur. (Ocak 1989: 20) Akdağmadeni kazasına bağlı Muşalim Kalesi de adını,

Bizanslılarla kelle koltuğunda savaşıp onları mağlubiyete uğratarak kaleyi fetheden Muşlu Ali'den almıştır. (Ocak 1989: 20) Isparta'da anlatılan Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey) Türbesi'nin yapıldığı yeri, kahramanın kesikbaşı belirler. Savaşın kazanılmasıyla başını türbesinin karşı tarafında bulunan tepeden yuvarlayıp, "Başım nerde durursa beni oraya defnedin" diyen Şehit Fethi Bey'in başı üç yol ayrımında durur ve bulunduğu yere gömülür. (Ölmez-Gökmen 2005: 84)

8. Efsane Kahramanı, Dua ve Ziyaretgâh Yeri Olarak Şifa Dağıtmaktadır

Caferi Tayyar türbesinde ona ait sancağı ve ibriği bulunmakta olup, burada dua edilip, dilek dilenmektedir. (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79), Genç Osman'ın babası Murtaza Dede'nin türbesi de aklında noksanlık olanlar, bayılanlar, başında yarası olanlar, vb. gibi kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. (Aslan 1997: 48-49) Kesik Baş Dede (Şehit Fethi Bey) Türbesi'ne her türlü dilek için gidilmekte olup, özellikle askere gidenler Dede'yi ziyaret etmektedir. Genellikle Cuma ve Çarşamba günleri ziyaret edilmekte olan türbeye, ziyaretçiler girmeden önce dua etmeye başlamakta ve buna halk arasında Dede'den "destur almak" denilmektedir. Dilek ve isteği gerçekleşen ya da hayır yapmak isteyenler, türbe yanında kurban kesip yemek verdikleri gibi, türbeye ya da ihtiyacı olan kimselere ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli hediyeler almaktadır. Kesik Baş Dede'nin ruhu için, Kadir gecesi, kandil gibi mübarek gecelerde, esnaf kendi arasında para toplamakta ve helva pişirip dağıtmaktadır. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Gediz'de Murat Dede'nin türbesine yakın mesafeden hem sıcak hem soğuk su çıkmaktadır. Şifa için gelen bütün hastaların iyileşip gittiği söylenmektedir. (www.angelfire.com) Erzurum'da Hasan Dede'nin kabrini adak adayanlar, yağmur duasına çıkanlar ziyaret edip, kurban keser. (Seyidoğlu 1985: 22-23) Bosna-Hersek'te, Şehit Mehmet'in kesik başından akan kan damlalarının bulunduğu yerden çıkan kaynak suyun cilt ve deri hastalıklarına, iç sıkıntısı gibi psikolojik rahatsızlıklara şifa olduğu söylenmektedir. (Sümbüllü 2010: 159)

9. Şehit Kahramanlar, İnsanlığa İbret Olarak Birtakım Olağanüstülüklerle Görünmeye Devam Ederler

Sultan Sa'saa'nın türbesini şehit düştüğü hükümet binası önünden farklı bir yere götürüp defin etmek isterler. Cesedinin hâlâ çürüme-

diği, yalnızca sol bacağının dizden aşağısının çürüdüğü belirtilir. Ayrıca mezarından, kendisine ait Erzurum taşından yapılmış bir tespih çıktığı, tespihin her bir tanesinin üzerinde, eski harflerle “Lâ ilâhe İllallah” yazılı olduğu görülmüştür. (Helimoğlu Yavuz 1993: 78-79), Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey)’nin türbesinin yol ayrımında olduğu için kaldırılmak istendiği; fakat kaldırmak için gelen işçilerin ellerinin, kollarının tutmaz olduğu, hatta çatıya çıkanların çatıdan düştüğü belirtilir. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Yine Bosna Hersek’te anlatılan efsanede mezarın yeri her defasında değiştirilmek istenmiş fakat yine mezar, ilk yerinde ortaya çıkmıştır. (Sümbüllü 2010: 156)

Halk inançlarında, “kesik baş” vücudundan ayrılan kafasına rağmen kesik başıyla ya da başsız gövdesiyle savaşabilen Hak adamı için kullanılır. Tespit ettiğimiz kesik baş motifli efsanelerin ortak yapısını şu şekilde değerlendirebiliriz:

1. Kesikbaş motifli efsanelerin daha çok savaş meydanlarında vatan, millet, din uğruna verilen mücadelelerde yaşanan olağanüstülükler olduğunu görüyoruz. Bosna-Hersek’te anlatılan bir efsanede diğerlerinden farklı olarak genç bir kızın namusunu korumak amacıyla Avusturya askerleriyle kelle koltuğunda savaşması anlatılır. (Sümbüllü 2010: 158)

2. Kahraman başı kesilmesine rağmen, kelle koltuğunda savaşmaya devam eder. “Burada yapılan işlerin gizlilikle kutsiyet kazanacağı düşüncesi ile birlikte, vatan uğruna savaşan insanların ülküsünü, vücudu parçalansa bile her bir parçasının yine vatan için mücadele etmesi vurgulanır.” (Şimşek 2006: 1081) Konuyu sembolik olarak değerlendirirsek şunları da söyleyebiliriz:

Bedenin/gövdenin en önemli unsuru kalptir/gönüldür. “Kalp/gönül, düşüncenin, sezginin ve her türlü entelektüel ve duygusal aktivitenin membaidır.” (www.diniyazilar.com) Akıl ise idrak, düşünme, kavrama, anlama, bilgiye ulaşma yeteneğidir. Hak ve batılı, hayır ve şerri, faydalı ve zararlıyı birbirinden ayırt etme olan akıl, bilgi ve faziletle parlatılabilir. Aksi takdirde insan aklın ışığından faydalanamaz. Baş kesilen kahramanın koltuk altına aldığı baş, gönül ile aynı hizada kalır ki, bu bize aklın ve kalbin birliğini ifade eden “akleden kalp” kavramını çağırıştırır.

“Yürek Aztekler için yaşam güçleri ve dinlerinin merkeziydi. Ekinlerin can bulması, toprağın yenilenmesi için Güneş tanrısına binlerce çarpmaya devam eden insan yüreği sunulurdu.” (Wilkinson 2011:

15) İlkel insanın çeşitli semboller yüklediği yürek kavramı, İslâmiyet'ten sonra da insanın inanç ve yaşam kaynağı olarak sembolleştirilmiştir. Mevlana, “İnsan gönülden ibarettir” der. “Gönül, hem bedene hem de ruha bağlıdır. Varlık ve melekler âlemine açık olan iki yoldan gelen hislerle hareket eder.” (www.muhammediye.net) Kalbin kir ve pastan yani nefisten temizlenerek bir ayna gibi parlaması, kalp gözü açık olmak demektir ki, insan-ı kâmil olmanın şartı da mutlaka kişinin beynini ilimle, kalbini sevgiyle beslemesi, nefsini ölmeden önce öldürmesidir. Vatan ve Allah aşkıyla yanan canların kesik başına rağmen verdiği mücadele, aşkla olgunlaşan gönülde Hakk'ın tecelli etmesidir. Ruhun saflaşarak yoğunlaştığı Allah aşkının heyecanı, onu güçlü kılmakta ve ne kadar imkânsız olursa olsun düşmana karşı harekete geçirecek başının gövdesinden ayrılmasına rağmen savaşmasını sağlamaktadır.

3. Söz konusu mücadelelerde keramet ehli, sırrı ortaya çıkınca olduğu yere yıkılarak, Allah'a ruhunu teslim eder. Saldır Şeyh Horasani'nin kelle koltuğunda savaştığını gören bir namahrem: “Aaaa! Baş koltuğunda savaşa devam ediyor” demesi üzerine başı yere düşer. (Önal 2003: 174) Sultan Sa'saa, kelle koltuğunda savaşırken ihtiyar bir kadının “Hele şuna bakın, baş kesik olduğu hâlde böylesine savaşıyor, bir de baş kesik olmasaydı kim bilir nasıl savaşırdı?” demesiyle olduğu yere düşüp şehit olur. (Helimoğlu Yavuz 1993: 51-52) Pek çok anlatıda ortak olan bu motif, Yaşar Kalafat tarafından şöyle değerlendirilir: “Onun sıradan ölümlüleri gibi toprağa düşmesi bir kem göz tarafından nazar edilip sırrının açık olması hâlinde mümkün olur ki, bu hal onun sır olup kaybolması hâlidir. Bu bulgudaki inancın sistematik derinliklerinde, sır ve sır ehli olmak vardır. Sır sahibinin sırrı merak edilmemeli ve hayretle karşılanılmamalıdır. Sırrı açık edilmiş zat göçer, sırrı açık olunduktan sonra kalınmaz kalınmamalıdır, inancı vardır. Bu olgu belki de nefis ve göz hasetliği ile bir şekilde bağıntılıdır.” (www.yasarkalafat.info) Kem gözün sırrı ifşa ederek onun sürekliliğini engellemesi bir anlamda Tanrı ile bir olan mistik ruhun bağıntı, eylem ile kesmek demektir. “Eylem, ruhu kendine döndürür ve bu şekilde kendini Tanrı'dan koparır. Şimdi ruhun içinde ruhla hareket eden Tanrı'dır: Birleşme tamdır ve dolayısıyla kesindir.” (Bergson 2004: 205) Bedenin düşüşüne karşılık ruhun yücelişi gerçekleşmiştir. Daha büyük bir yaşam zenginliği ile gözle görülemeyen bir âlemin kapısını aralayarak kanatlanan ruhun, sıradan insan tarafından görülmesi mümkün değildir. “Bilinci fena

tecrübesinden sonra beka zincirine ulaştırılan kişiler, mutlak ile fenomenel olan arasındaki ilişkiyi Vahdet ve Kesretin bir coincidentia oppsidorum'u (yansıması-birleş(tir)mesi) olarak tecrübe eder." (Izutsu, 2003: 32) Fâni olan şeylerin dünyasından ayrılan ruh, beden ölümüyle Hak ile arasındaki bütün engelleri aşmıştır. Yüce Allah'ın varlığı içinde yok olmuş, O'nun varlığında sonsuz yaşama ulaşmıştır.

4. Hayatta iken insanlığa kendisini adayan bu ulu kişiler, savaşta kahramanlık gösteren evliyalar, şehit olduktan sonra da kutsal sayılmışlardır. Toprağı, suyu ile şifa dağıtan, duaları ve dilekleri Allah'a iletmeleri açısından Allah ve kulu arasında aracılık yapan kutsal kahramanlar, halk tarafından ziyaret yerine dönüştürülmüştür.

5. Savaş meydanlarında halkı, vatani için yaptığı olağanüstü fedakârlıkları ile tanınan erenler, şehit olduktan sonra da olağanüstülükleri ile insanoğluna görünmeye devam etmektedir. Bu görSELLİKLER, onların hâlâ yaşadıklarını göstermekle birlikte kişiyi farkındalığa davet etmektedir. Nitekim yüce Allah Âl-i İmrân sûresinin şu âyetlerinde şöyle der: *"Hak yolunda ölenlere/öldürülenlere, ölümler demeyiniz; tam tersine onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız"* Türbesi Isparta'da bulunan Kesikbaş Dede'nin (Şehit Fethi Bey) halen dünyanın çeşitli bölgelerinde savaşan Müslüman askerlere yardım ettiği söylenmektedir. En son Kore ve Kıbrıs savaşlarında görüldüğü anlatılarda yer almaktadır. (Ölmez-Gökmen 2005: 84) Halk arasında kelle koltukta savaşırken şehit olan Canbulat Paşa'nın da daha sonraki savaşlarda, ordunun en ön safında savaştığına dair rivayetler bulunmaktadır. (Alptekin 2012: 113) Bazı efsane kahramanlarının da hayatta iken aynı anda iki yerde savaştığı görülür. Bugün Prizren'deki Kesikbaş Türbesi'nde yatmakta olan Ömer Baba, gençliğinde çobanlık yapmaktadır. İki yerde birden savaşırken görülmesi üzerine, bir savaş sonrası gece uyurken, düşmanlar tarafından başı kesilmiştir. (Ocak 1989: 24)

b. Kahramanı Kesikbaş ve Başsız Gövde

Konulu Efsanelerde Başın Sembolik Anlamı

Efsanelerimizde karşımıza çıkan "kesik baş" motifini iki grup şeklinde ele alabiliriz:

1. Kesikbaş motifli efsaneler, savaş ve kahramanlık konulu anlatılarda görülmekte olup, başsız gövdenin mücadelesi ve başını koltuğu altına alarak savaşma açısından belli mesajları içermektedir.

Savaşta "Kesikbaş"la mücadelede başın yere konulmaması ya da kimseye verilmemesi kendilik bilinci açısından dikkati çeker. Mehmet

Emin Yurdakul'un "*Ey Türk, uyan!*" sözleriyle bilince davet ettiği Türk halkı, dilden dile anlattığı efsaneleriyle de bu çağrıyla yaşatmaya devam etmektedir.

Eflatun'un belirttiği gibi baş, yuvarlaklığı ile küçük bir kâinatır. "İçi dolu yuvarlaklığa ilişkin imgeler, kendi üstümüzde toplanmamıza, kendimize bir ilk kuruluş oluşturmamıza, varlığımızı içerden, mahrem biçimde ileri sürmemize yardımcı olur. Çünkü içerden dıştalık olmaksızın yaşanan varlık, yuvarlak olabilir ancak." (Bachelard 2008: 332) Kişinin kendi ontolojik dönüşümünü engelleyecek her şeyden soyutlanması olarak ifade edebileceğimiz yuvarlak kavramı, varlığın içsel yolculuğunu ifade eder. Onu zamanda sonsuza taşıyan, sahip olduğu veya koruduğu inanca dayalı değer yargılarıdır.

Başı yerden alma, bir anlamda baş kaldırmadır. Çünkü "Bilinç başkaldırıyla doğar." (Camus 2008: 22). Düşman askerlerine kesikbaşıyla kafa tutan İslâm mücahitlerinin, sessizliğin dilinde çözümlenen meydan okuyuşudur. Sözün sustuğu, bilek gücü, akıl, cesaret ve kahramanlığın konuştuğu bu mahşer gününde, başı yerden kaldırarak savaşma, ne olursa olsun baş eğmeyecek bir milletin haykırışıdır. Belki de Namık Kemâl'in "*Ellerime, kollarıma, bedenimin bütün uzuvlarına prangalar vurabilirsiniz, fakat düşüncelerime asla*" şeklindeki sözleri, içinde bulunulan duruma verilecek en güzel yanıtıdır. "Bu şanlı mücadele, sahip oldukları elinden alınmaya, kutsalına dokunularak kirletilmeye çalışılan bir milletin, izinsizce girilen yaşam alanlarını/yuvasını/vatanını koruma adına verilmektedir. Mithat Cemal Kuntay'ın;

*"Bayrakları bayrak yapan kandır.
Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır"*

sözlerinde belirttiği gibi vatan toprakları, kendilik kaygısından uzak olan atalarımızın, torunları için, "biz" adına verdiği mücadele ile kıymet kazanmıştır. Onlar savaşırken âdeta ölüme koşmuş, asla geri dönmeyi düşünmemişlerdir. Kesik başların verdiği mücadele, esaret zincirinin insanı her gün bin defa öldürmesindenense son nefesine kadar mücadele ederek özgürlüğe kavuşmanın önemini bilinçlere yerleştirmek istemektedir.

Kesilen başa aldırmadan, başı yerden kaldırarak savaşmaya devam etme, hiçbir şeyin kişiyi yolundan ayıramayacağını, isyanının büyüklüğünü, istikrarının gücünü gösterir. İzlenilmesi gereken yolu em-

reden akıldır. Bu anlamda başı yerden kaldırma, değerlerine bağlı, erdemli, ahlâklı bireyler olmanın ve yetiştirmenin önemini, kararlar verirken aklın ve bilincin birlikteliğinden ayrılmama mesajlarını içerir.

Nitekim “*Sivas’ın Divriği kazası yakınındaki Iğımbat tepesinde türbesi bulunan Hüseyin Gazi, düşmanla tek başına savaşarak, çoğunu kılıçtan geçirmiştir. Namaz vakti gelince namaza durmuş, bunu fırsat bilen kâfirler de arkadan gelip başını uçurarak kendisini şehit etmişlerdir. Buna rağmen Hüseyin Gâzi ölmemiş, namazını başsız tamamlamıştır. Namaz bittikten sonra başını koltuğuna alarak Iğımbat Tepesi’ne turmanmış ve zirvede ruhunu teslim etmiştir.*” (Ocak 1989: 20) Hüseyin Gazi’nin uğruna savaştığı değerleri her şeyin üstünde tuttuğu bu davranış, yaşam gücünün kaynağının akıl, bilinç ve inanç olduğunu gösterir. Çünkü söz konusu bilinç kavramı kendini yurdunda/evinde bilen herkesin önceliğidir.

Bütün can veren kahramanlar, atalarımızın “*Dünyada vatan iman, ahirette cennet mekân*” (millicozum.com) sözleri ile kutsallığı yaşatmışlardır. “İman, her tür doğa yasasından mutlak kurtuluş ve dolayısıyla insanın tahayyül edebileceği en yüksek özgürlük” (Eliade 153) demektir. Bu ruhsal yücelişle milletini, evsiz/yurtsuz kalmaktan kurtarma idealinde olan milli öze ve mitik kökene bağlı kahramanlar, kendiliğe giden yolda ilerlerler. “Din, milli bünyenin beslediği en büyük kaynaktır.” (Kolcu, 2006: 20). İçimizde büyüyen nefisten ibaret ikinci kişiyi öldürmek, İlahî birliktelikteki süreklilik ve onu zamanla aşkınlılaştırmakla mümkündür.

Anadolu’nun dört bir yanında hatta Kıbrıs, Rumeli, Makedonya vb. gibi pek çok coğrafyada “*göklerin ölüm indirip, yerlerin ölü püskürdüğü bu mahşer gününü*”nün zaferle sonuçlanması, şüphesiz savaşı kazanmamızı isteyen yüce Allah’ın bir mucizesidir. Bu vatan yeşil sarıklıların, ulucanların, erenlerin, başsız gövdelerin, kelle koltukta savaşanların bizlere emanet ettiği kutsal topraklardır. Milletinin yarınlarını düşünerek ölüme koşan bu başsız gövdelerin en büyük arzusu peygamberin şehit olma müjdesine nail olmaktır.

Bir millet ancak kültür, dil, din tarih vb. gibi değerlerine sahip çıktığı sürece varlık alanını büyütebilir. Birey veya toplum, sahip olduğu kendilik bilinci ile ebediyete kadar var olabilir. Efsanelerimizin gizemli dünyasında saklanan kutsallık, geleneksel değerlerimizi, ata kültürümüze bağlılığımızı kültürel belleğimizde yeniden canlandırmayı

amaçlamaktadır. Hz. Muhammed (S.A.S.) “*Vatan sevgisi imandan gelir.*” der. Vatana ihanet eden kendine ihanet etmiş olur. Bu vatanın her taşında ve toprağında atalarımızın anıları, gelecek nesillerin rahatlığı uğruna çektiği sıkıntıları vardır. Bu yüzden “İstiklal Marşı”ımızda geçen şu ifadeler, Türk evladının en büyük sorumluluğu olmalıdır:

*“Bastığın yerleri “toprak” diyerek geçme tanı:
Düşün altındaki binlerce kefansiz yatani,
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatani.”*

Tarih boyunca atalarımızın vermiş olduğu mücadele ile kazandığımız bu kutsal topraklar, efsanelerin dilinde can bulmakta, yaşadığımız vatanın taşını, toprağını, dağını canlı kılmaktadır. Denizli’de Büyük Menderes Ovası’nın ortasında yükselen dağa, dağın eteklerinde şehit düşen yiğit Ellez’in adının verilmesi, (Sakaoğlu 2003: 245- 246) Savaşta başı kesilerek şehit düşen askerlerden birisinin düşen kesik başının yuvarlanıp şehir dışındaki köprüye gelmesi ve yoluna devam edecekken gaipten gelen bir sesin: “Dur! Kal! demesi üzerine şehre Durkal’dan bozma Turhal’in adının verilmesi (Ocak 1989: 20), Akdağ madeni kazasına bağlı Muşalim Kalesi’nin de adını, Bizanslılarla kelle koltuğunda savaşmış onları mağlubiyete uğrattıp kaleyi fetheden Muşlu Ali’den alması (Ocak 1989: 20) konuya örnek verilebilir. Efsaneler, bağlı oldukları mekânı inandırıcılık, gerçekten yaşanmış olma vasıflarıyla kutsallaştırmakta, ahlaki erdemlerimizi, ata kültürüne bağlılığı her anlatıldığında belleklerimizde güncelleyerek ölümsüzleştirmektedir.

Anlatılarda, Kesikbaş’ı koltuğu altına alıp savaşmanın yanı sıra, yalnızca Kesikbaş’ın savaşa gitmesine de rastlıyoruz. “İnsan başı genel olarak faal prensibin şiddetini temsil eder. O, yönetme, emretme ve aydınlatma yetkisini de muhtevindir. Ayrıca, maddenin bir tezahürü olan vücuda nispetle ruhun tezahürünün de timsalidir.” (Ocak 1989: 50) Antakyalı din şehidi Habib Neccar’ın başı, kesildikten sonra bir sırığa sapanarak Antakya surlarının en yüksek burcuna dikilir. İslâm orduları birkaç gün sonra kaleyi kuşattığında, savaşın en çetin anlarındayken kesik baştan gelen sesler askerlere yol gösterir ve Antakya, birkaç saat içinde fethedilir. (Tekin 1993: 41) “Başsız kalmak ebediyen yok olmak demektir. Yok olmak, sonsuzluğun içinden geri gelmemek ve silinmektir. Yok olmak, ölmek anlamında değil, ebediyet gücünün elden alınması ve tarihin zaman akışı içinde unutulmaktır.” (Şahin 2008: 112)

Anlatıda, aklın simgesi olan Kesikbaş'ın yardımıyla zaferin kazanılması, aslında bilgiyle aydınlanan aklın zaferidir.

2. Kesik baş ve türbenin yağmur yağdırma ile olan ilişkisini açıklayan efsaneler

“Eliade, Anadolu’da özellikle tarihi devirlerde, meselâ ilk çağlarda hasat mevsimi dolayısıyla icra edilen insan kurbanı ve kafa kesme ayinlerine örnek olarak Frigyalıları gösterir.” (Ocak 1989: 55) Elazığ’da anlatılan Arap Baba türbesine bağlı efsanenin mitolojik anlatılarla ortaklıkları vardır. Tarlaya bolluk bereket getirme amaçlı yapılan kafa kesme ayinlerine karşılık söz konusu efsanede, kuraklığı önlemek, yağmurun yağmasını dilemek için Kesikbaş suya atılır. Fakat yağmur seller hâlinde felâkete neden olunca onu durdurabilmek için Kesikbaş’ın türbedeki gövdesinin yanına konulması gerekir. Söz konusu efsane şu şekildedir:

“Çok eski yıllarda Harput’ta büyük bir kuraklık başlar. İnsanların yağmur duasına çıkıp yalvarıp yakarmaları fayda etmez. Bir gece Arap Baba türbesine yakın evlerden birinde oturan Selvi isimli bir kadının rüyasında, Arap Baba’nın başını kesip bir dereye atarsa yağmurun yağacağını görür, ama buna cesaret edemez. Rüyasını konuya komşuya anlatacayım derken bütün Harput’a yayılır. Kutlğın kapıda olduğu o günlerde herkes gelip, kadının evini taşlamaya başlayınca, çaresiz yaşlı kadın, korkusunu bastırıp, Arap Baba’nın türbesine gider, başını kesip bir dereye atar. Bunun üzerine yağmur yağmaya başlar, fakat bu sefer de seller çıkar, dereler taşar. Selvi Nine yine bir gece Arap Baba’yı görür. Kendisine; “Eğer başımı attığın yerden alıp yerine koymaz isen yağmurlar dinmez, senin de hâlin haraptır” diye öfkeyle bağırır. Sabah korkuyla uyanan kadın, kesik başı dere kenarında bulup alır ve onu sandukada yerine bırakır. Ardından yağmurlar diner, her şey eski hâline döner. (Güler 2000: 13-14)

Efsanede, Kesikbaş’ın dereye atılarak yağmur dilenmesi, mitolojik dönemin bolluk ve bereket amaçlı yapılan ayinlerindeki toprağa insan kurban etme ritüellerini hatırlatır. “İlk toplumlarda insan kanı, tanrılarla mübadele nesnesidir. Akıtılan her kan, toprağın verimliliği için ödenmiş bir bedeldir, gelecek için umuttur.” (Özkan 2003: 49) Kurban törenlerinde özellikle başın tercih edilmesi beyni barındırdığı için çoğu kültürde insan bedeninin en önemli parçası olarak görülmüştür. “İçteki yaşam gücünün simgesidir. Aklın, bilgelik, zihin ve ruhsallığın yeridir. Kafatası, insan ruhunun kafada barındığına duyulan yaygın inanç çoğu

kültürde kafatası ve kafaları değerli ganimetler hâline getirmiştir.” (Wilkinson 2011: 106, 111) Arap Baba'nın başının bolluk ve bereket amaçlı kullanımı, mitik dönemin İslami değerlerle kaynaşarak kolektif bilinçte yeniden oluşturulduğunu gösterir.

Efsanedeki kesik başın suya atıldığında bolluk bereket veya felâket getirmesini insanın, fikirleriyle yeşerip, yine fikirleriyle kuruması olarak da yorumlayabiliriz. Suyun mitik akışkanlığında gerçekleşen yeniden doğuş imgesi, zamanı nasıl değerlendireceğini bilen insan için ölümsüzleşerek sonsuzluğa ulaşmak demektir. Aklıyla ana rahminde yeniden can bulan insan, evrensel anlamda yeniden doğuşu ifade eder. Aksi hâlde kendilik bilincinin farkındalığından uzaklaşarak, kendisini felâketin içinde bulacaktır.

İslamiyet öncesi yer-su iyelerinden yağmuru dilemek amaçlı yapılan ritüeller daha sonra İslami bir şekil almıştır. Günümüzde, yağmur yağdırma amaçlı suya atılan baş, Anadolu'nun pek çok ilinde, türbenin yağmur yağdırma amaçlı ziyaretinde görülür. Erzurum'da Ruslardan Hasankale'yi korumak adına mücadele verirken başı kesilerek şehit olan Hasan Dede'nin türbesi, yağmur dilemek amaçlı ziyaret edilen kutsal mekânlardandır. (Seyidoğlu 1985: 22-23)

Sonuç

Mitolojik dönemin iduk yer-sub (kutsal yer su) olarak ifade edilen kutsal vatani Ötügen, Göktürk Yazıtlarında yer-su iyeleri tarafından korunup kollanmakta, Bilge Kağan'ın merkezden uzaklaşırsa “Ey Türk ölürsün” sözleriyle uyarılmaktadır. (Ergin 1992: 18) Işığa koşan pervaneler gibi şehadete koşan bütün vatan âşıkları, ölmeden önce ölecek, kendilerini feda ettikleri bu vatan toprağının her köşesinde bizi korumaya devam etmektedir.

Kıbrıs'ta Canbulat Paşa, Diyarbakır'da Sultan Sa'aa ve Caferi Tayyar, Kars'ta Celâl Baba, Denizli'de Çök Ellez, Kars'ta Celal Baba, Isparta'da Kesikbaş Dede (Şehit Fethi Bey), vb. gibi adı ne olursa olsun hepsi, Allah rızası için cihat ederken, vatan uğruna kelle koltuğunda savaşırken şehit düşen, şehadetle güçlenerek milleti adına özgürlüğe, aydınlığa koşan yüce zatlardır. Bu vatan daha nice isimsiz, meçhul kahramanların döktüğü kanlarla sulanmış olup, nesilden nesile aktarılan anlatılarla milli hafızayı her daim canlı kılacaktır. Temeli mitolojiye dayanan efsanelerin anlatılma sebebi, millî, ahlakî, tarihî ve kültürel değerleri hatırlatmak, ait olduğu milleti kendisine ötekileşen bir toplum olmaktan kurtararak, öz değerlerini hatırlatmaktır.

Kıbrıs'tan Anadolu'ya, Anadolu'dan, Rumeli'ye geniş coğrafyada anlatılan pek çok efsanenin ortaklığı Türk milletinin güçlü bir kültür ve inanç değerleriyle birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Mito­loji, destan, efsane vb. gibi halk anlatmaları bizi mitik kökene bağlayan can damarlarımız olup, kültürel belleğimizdir. Aynı fikrin ve zikrin bir­likteliğinde buluşan bir milleti hiç kimse yıkamayacaktır. Milli birlik ve beraberlik duygularıyla şahlanan düşüncelerimize, siyasî amaçlarla ni­fak tohumları ekmek isteyenler, amaçlarına asla ulaşamayacaktır.

“Allah bu millete bir daha İstiklâl marşı yazdırmasın.” (Mehmet Akif Ersoy)

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat (2012); **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, An­kara.
- Aslan, Kadir (1997); **Dörtüyl Yer Adları Efsaneler Ağıtlar**, Dörtüyl Beledi­yesi Yayınları, Hatay.
- Bachelard, Gaston (2008); **Uzamnın Poetikası** (çev. Alp Tümertekin), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bergson, Henri (2004); **Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı**, (çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Doğubatu Yayınları, Ankara.
- Camus, Albert (2008); **Başkaldıran İnsan**, (çev. Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul.
- Eliade, Mircea, **Dinler ve Düşünceler Tarihi**
- Ergin, Muharrem (1992); **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Güler, Meftune (2000); **Harput Efsaneleri**, Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araş­tırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayınları, Elazığ.
- Izitsu, Toshiko (2003); **İslam'da Varlık Düşüncesi** (çev. İbrahim Kalm), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar (2012); **Anadolu Kültür Coğrafyasında Erenler**, Berikan Ya­yınevi, Ankara.
- Kolcu, Ali İhsan (2006); **Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov**, Ötü­ken Yayınları, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989); **Türk Folklorunda Kesik Baş**, Atatürk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ölmez, Filiz Nurhan-Şirin Gökmen (2005); “Isparta İl Merkezi'nde Bulunan Türbeler”, **Bilig**, Güz, Sayı: 35, 71-103.
- Önal, Mehmet Naci (2003), **Muğla Efsaneleri**, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- Özkan, Ali Rafet (2003); **Dinlerde Kurban Kültü**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2003); **101 Anadolu Efsanesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2009); **Efsane Araştırmaları**, Kömen Yayınları, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge (1985); **Erzurum Efsaneleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Sümbüllü, Yusuf Ziya (2010); **Boşnak Halk Efsaneleri**, Fenomen Yayınları, Erzurum.

Şimşek, Esmâ (2006); “Hendek (Sakarya) Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri I-II, C. I, 20-22 Nisan, Kocaeli, 1069-1097.

Türkbay, Nilgün (1997); **Hendek Efsaneleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Semineri, Elazığ.

Şahin, Veysel (2008); “Ömer Seyfettin’in “Başını Vermeyen Şehit” Adlı Öyküsünde Kendilik Bilinci”, **Türk Dili**, Cilt XCVI, Sayı 680, s.111–123.

Tekin, Mehmet (1993); **Antakyalı Bir Din Şehidi Habib Neccar**, Kültür Ofset Basımevi, Antakya.

Wilkinson, Philipp (2011); **Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller İşaretler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk** (çev. Seda Toksoy), Alfa Yayınları, İstanbul.

Yavuz, Muhsine Helimoğlu (1993); **Diyarbakır Efsaneleri Derleme-Araştırma-İnceleme**, Doruk Yayınları, Ankara.

<http://www.angelfire.com/ult/alikaplan/murat.htm>

<http://www.millicozum>

<http://www.muhammediye.net>

www.refikengin.com/.../676ahlat%20özelinde%20halk%20

<http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=newsdetails&w=1&yid=475.com/mc/mart-2012/once-vatan-bilinci>